

Баб'як Г.П., канд. геогр. наук, доцент,
Пушкар З.М., канд. геогр. наук, ст. викладач
Тернопільська академія народного господарства
м. Тернопіль

ДО ПИТАННЯ ПРО КОНЦЕПЦІЮ УКРАЇНСЬКОЇ МОДЕЛІ ЗАЙНЯТОСТІ НАСЕЛЕННЯ ТА ВПЛИВУ СВІТОВОГО ДОСВІДУ НА ЇЇ ФОРМУВАННЯ

Українській моделі зайнятості притаманні риси інтегрованої “змішаної моделі зайнятості”. До неї належать такі компоненти, як зайнятість упродовж повного робочого дня (тижня, сезону, року); використання гнучких форм зайнятості та режимів робочого часу, порівняно однакові умови найму (прийом на роботу, звільнення, робочий тиждень, вихідні, вік виходу на пенсію тощо); навчання, профорієнтація і працевлаштування; вдосконалення системи соціального забезпечення. Отже, відмова від тоталітарної господарської системи означає зміну ролі й місця жорсткої моделі зайнятості, визначення засад перебудови механізмів її функціонування. Від вибору стратегії концептуальних засад перебудови механізмів господарювання, що будуть покладені в основу формування ринку праці, залежить швидкість процесів інтеграції національної економіки у світове співтовариство.

Формування ефективно функціонуючого ринку праці в Україні потребує власної, національної моделі. Нову модель зайнятості можна реалізувати лише при впровадженні жорсткої антиінфляційної політики і фінансової стабілізації, ефективній приватизації, створенні активного ринкового середовища з розвинутою інфраструктурою, зваженої податкової політики та збільшенні ресурсів для інвестиційної діяльності й розв'язання соціальних проблем. Правда, можливості, масштаби, темпи і форми цих перетворень визначаються не природним плином згаданих процесів, а переважно – позицією керівників, їх розумінням суті економічних проблем і шляхів їх розв'язання. Йдеться про такі радикальні заходи щодо фінансового одужання економіки, як обмежувальна монетарна політика, спрямована на зменшення бюджетного дефіциту, різке “подорожчан-

ня” кредиту, жорсткі ставки податків, блокування зарплати, впровадження конвертованості національної валюти. І, як наслідок, неплатоспроможність, неминучі банкрутства багатьох підприємств і закриття виробництва, масове вивільнення працівників з підприємств і збільшення за рахунок цього кількості безробітних.

Модель повинна ґрунтуватися не лише на загальносвітових закономірностях, а й на врахуванні характерних для України особливостей формування попиту, пропозиції і рівноваги ринку робочої сили. Жодна з надалі розглянутих моделей не відповідає сповна сучасним соціально-економічним реаліям України.

“Класична” модель, ключовими аспектами якої є гнучкість заробітної плати та вільний рух робочої сили, не спрацьовує тому, що ситуація в Україні не відповідає ринковим умовам (гіпертрофований розвиток неформальної і тіньової економіки, штучне утримання за рахунок держави неефективних підприємств і робочих місць).

Кейнсіанська модель, яка прив’язує методи зайнятості до економічного циклу, обмежена у застосуванні тому, що сучасна криза в Україні є не циклічною, а системною або структурною. Ця модель передбачає активне використання заходів фінансово-кредитної політики. Можливості ж їх застосування в Україні є вкрай обмеженими. Відсутній інструментарій, що дозволяє здійснювати операції на відкритому ринку, регулювати ставки обліку векселів. За кейнсіанськими рецептами в період спаду повинні застосовуватись експансіоністські заходи грошово-кредитної політики, а в Україні – навпаки, на стадії спаду використовувались заходи політики грошової рестрикції. Не відчувається змін і на сьогоднішній стадії, коли почали даватись ознаки перші паростки економічного зростання.

Неокласична модель також не вписується в діючу на Україні систему управління зайнятістю. З одного боку, структурні зміни в економіці стимулюють збільшення фрикційного безробіття, підвищуючи його природний рівень,

а, з другого – скорочення реальних доходів спонукає населення до пошуку додаткових джерел доходів, що викликає зниження норми безробіття.

Для розробки ефективної моделі ринку праці важливо визначити, який тип безробіття є характерним для сучасної України. Визначення характеру безробіття дозволяє сформулювати поточні та стратегічні цілі політики зайнятості.

У сфері соціально-трудових відносин виникла потреба зробити нову модель зайнятості, яка поєднувала б взаємодію природного і державного регулювання зайнятості, оскільки трансформація суспільного життя в процесі ринкових перетворень в Україні супроводжується складними й суперечливими явищами, тривалими та гострими проблемами в економічній і соціальній сферах. Однією з таких проблем є безробіття. Воно набуло в Україні гострого характеру й уже стало вельми відчутним чинником, що впливає як на економічне, так і на політичне життя країни.

Так, рівень безробіття на кінець березня 2002 року дорівнював 3,9% працездатного населення працездатного віку. Згідно з підрахунками, що проводилися за методологією МОП рівень безробіття на кінець 2001 року становив 11,2% економічно активного населення і це не враховуючи прихованого безробіття, величина якого за різними оцінками дорівнює приблизно 1/3 працездатного населення.

Досвід багатьох країн, в тому числі і економічно розвинутих, свідчить, що проблема безробіття для них нині є теж актуальною. За останніми статистичними даними, рівень безробіття в 1999 році в США сягав 4,2%, в Японії – 4,7%, у Франції – 11,0%, в Бельгії – 9,0%, в Італії – 11,3%, у Фінляндії – 10,2%.

Багато економістів вважають, що причину досить високого рівня європейського безробіття потрібно шукати у відносно високих виплатах безробітним працівникам, а також у падінні попиту на працю некваліфікованих працівників порівняно з кваліфікованими. Щодо останнього, то немає сумніву в тому, що знизився попит на працю некваліфікованих працівників порівняно з попитом на кваліфіковану складну працю. Ця зміна в попиті, очевидно, відбулася внаслідок

змін у техніці й технології. Наприклад, поширення комп'ютерів збільшило попит на працівників, які можуть їх використовувати, і зменшило попит на працівників, що цією технікою не володіють. У США така зміна попиту позначилася не стільки на безробітті, скільки на заробітній платі: упродовж двох останніх десятиліть заробітна плата некваліфікованих працівників істотно знизилася стосовно заробітної плати кваліфікованих працівників.

Щодо країн Західної Європи, то вони мають добре фінансово забезпечені програми для безробітних. Ці програми мають різні назви: “соціальне страхування”, “держава загального добробуту” або просто “допомога з безробіття”. В окремих європейських країнах безробітні можуть отримувати допомогу тривалий час, тоді як у США, наприклад, цей період часу досить короткий. Тому у західноєвропейських країнах некваліфіковані працівники часто надають перевагу статусу безробітного, ніж роботі за низьку зарплату. Тому рівень безробіття підвищується.

Такий діагноз високого рівня безробіття в Європі не передбачає легких засобів для подолання цієї недуги. Можливо, зменшення величини державних виплат безробітним спонукало б їх відмовлятися від допомоги з безробіття і заповнювати робочі місця з низькою платнею.

Зрозуміло, що Україна не може прямо переносити західноєвропейський досвід регулювання зайнятості на свій ґрунт, необхідно знайти власні шляхи та засоби виходу з того стану, який є наявним у нас.

Уряд зобов'язаний шляхом реалізації певних заходів стримувати зростання безробіття. Згідно з кейнсіанською теорією зайнятості, він може частково це здійснити за допомогою, наприклад, фіскальної політики.

Відомо, що існує два основні види фіскальної політики як знарядь макроекономічного регулювання. Перший – стимулююча фіскальна політика, спрямована на здійснення економічного зростання і другий – це стримувальна фіскальна політика, завдання якої полягає у припиненні розбалансованості в сфері цін, тобто зменшенні темпу інфляції.

Національна система оподаткування є жорсткою, податкові ставки надзвичайно високі, система ж пільг, яка повинна існувати з метою залучення інвестицій, включає в себе дуже невелику кількість заходів і останнім часом кількість цих пільг має тенденцію до різкого звуження.

Вважаємо, що на даному етапі Україна потребує переходу від стримувальної до стимулюючої фіскальної політики. Остання може забезпечити економічне зростання в країні. Існує два способи такого переходу через:

- а) зменшення податків;
- б) збільшення видатків державного бюджету.

Враховуючи ту обставину, що другий метод призведе до зростання інфляції, то перспективнішим шляхом є проведення глибокої податкової реформи у напрямку зниження податкових ставок. Першим кроком, який вже зроблений на цьому шляху, є прийняття Верховною Радою нового Податкового кодексу України.

Ринок праці в Україні дещо відстає у своєму розвитку порівняно з товарним ринком: зменшення товарного виробництва не веде до відповідного зменшення кількості робочої сили. Така тенденція в довготерміновому періоді призводить до стагнації економіки, зменшення мотивації до праці, стабільно низьких ставок заробітної плати. Світовий ринок стверджує, що ринки праці – дуополістичні ринки, де діють дві монополії: працедавці та профспілки. Дуополістична конкуренція допомагає (у розвинутих державах) підтримувати високі заробітні плати та високий рівень допомоги по безробіттю.

Як засвідчує український досвід, при функціонуванні перехідної економіки домінує монополія працедавців. Проте, останнє не сприяє зростанню купівельної спроможності населення, а, значить, і розвитку трудомістких галузей економіки, які працюють на масового споживача.

Соціально-економічні наслідки безробіття примушують уряди країн розробляти шляхи розв'язання цієї проблеми у вигляді відповідних цільових програм, спрямованих на:

Впровадження альтернативи масовим звільненням за допомогою компенсацій працівникам при скороченні їх нормального робочого часу, а отже, забезпечення зайнятості для більшої частини робочої сили; заходів щодо скорочення ресурсів робочої сили шляхом дострокового виходу на пенсію; стимулювання працедавців з метою збереження робочих місць або переведення працівників на інші робочі місця.

Сприяння поверненню на роботу за допомогою заходів “пропозиції” (перепідготовка кадрів та сприяння в пошуку роботи), метою яких є скорочення тривалості безробіття, та *заходів “попиту”* (створення робочих місць шляхом розширення державного сектору, розвиток малих і середніх підприємств, галузевих та регіональних програм пожвавлення економіки).

Фінансова підтримка, що надається безпосередньо підприємствам, полягає у відшкодуванні за допомогою державних коштів (замість виплат допомог з безробіття) більшої частини різниці між заробітною платою при роботі повний та неповний робочий час. Практичний результат таких заходів, як свідчить досвід розвинутих країн, полягає в запобіганні масовим звільненням у періоди циклічних спадів та реорганізації підприємств. Але такі дії є ефективними як заміна державних виплат допомог з безробіття лише в тому разі, коли є впевненість у поверненні до колишнього рівня попиту на робочу силу з боку підприємств, причому такого ж самого професійно-кваліфікаційного рівня.

У зв'язку з дедалі більшою потребою в додатковому корегуванні кількості робочої сили в багатьох європейських країнах був запроваджений достроковий вихід на пенсію. Такий підхід використовувався як засіб скорочення постійної робочої сили тільки в галузях, які перебували в глибокій кризі. Оскільки даний захід потребує певних витрат як з боку працедавців, так і з боку держави, то деякі країни використовували вибірковий підхід до дострокового виходу на пенсію та посилення гнучкості відповідних заходів.

Особливе місце в боротьбі зі звільненням в багатьох країнах відводиться стимулюванню працедавців з метою збереження робочих місць або переведення працівників на інші робочі місця замість їх звільнення. У Японії один із та-

ких підходів полягає в переміщенні на інші робочі місця працівників усередині підприємства чи на дочірнє підприємство. Переведення працівників здійснюється за допомогою системи перепідготовки.

Через збільшення безробіття найважливішим стратегічним заходом є активна політика ефективної зайнятості населення в період перехідної економіки до ринку, яка полягає у запобіганні масового безробіття і стабілізації економічного розвитку. Ефективна зайнятість населення передбачає підвищення продуктивності праці, зростання обсягів виробництва і скорочення затрат праці й засобів виробництва на одиницю продукції. Під час впровадження ефективної зайнятості доцільно проводити активні й оперативні заходи щодо державного регулювання ринку праці, які передбачають організацію навчання безробітних безкоштовно за раніше розробленими програмами з урахуванням індивідуальних здібностей і знань. Для цього варто організувати навчальні центри із залученням науковців.

Дослідження підтверджують, що головною причиною звільнення за власним бажанням є низька заробітна плата. А відтак одним із основних стратегічних заходів є державне регулювання зі збільшення заробітної плати залежно від вартості робочої сили і затрат праці, як основного економічного важеля в механізмі державного регулювання зайнятості населення. Для цього має бути вирішено головне стратегічне завдання із удосконалення пропорцій в оплаті праці між працівниками різних галузей економіки і особливо промисловістю й бюджетними організаціями, а також кооперативних і комерційних підприємств.

Оперативним заходом щодо державного регулювання зайнятості населення і ринку праці мусить стати реформа заробітної плати, яка ґрунтуватиметься на ринкових відносинах, сприятиме посиленню мотиваційних чинників до праці й підвищуватиме її роль у відтворенні робочої сили.

Тож, вищезазначені підходи до розв'язання проблеми безробіття поєднують у собі заходи зі стимулювання зайнятості та інші дії, спрямовані, зокрема, на запобігання довготривалому безробіттю та бідності, що на сьогодні є найактуальнішим питанням в Україні.

Іноземний досвід засвідчує, що існує не лише сукупність можливих заходів розв'язання проблеми безробіття, а й послідовність та адекватність їх застосування залежно від причин безробіття, ступеня розвитку інститутів соціального захисту, стану економіки, тощо.

Підсумовуючи, слід зазначити, що такі заходи, застосовувані в комплексі, можуть бути певними орієнтирами для забезпечення адаптації до економічних перетворень та ефективної боротьби з безробіттям.

На основі наукових досліджень стратегічними заходами мають бути:

- піднесення виробництва;
- максимізація рівня ефективної зайнятості;
- вдосконалення якісної структури зайнятості;
- проведення реформи оплати праці;
- справедливий розподіл доходів;
- розвиток конкурентного середовища на ринку праці;
- підтримка малого і середнього бізнесу;
- послідовне подолання бідності.

Означенні проблеми варто вирішувати лише у взаємозв'язку із посиленням регулюючої ролі держави.

Таким чином, для змістовної характеристики найдоцільнішої для України моделі необхідний економічний механізм державного регулювання зайнятості населення, який має ґрунтуватись на органічному поєднанні пріоритетів структурної перебудови і заходів економічних перетворень зі стратегією зайнятості населення України.

Резюме

Баб'як Г.П., Пушкар З.М. До питання про концепцію української моделі зайнятості населення та впливу світового досвіду на її формування.

В статті оцінено українську модель зайнятості населення на сучасному перехідному до ринку етапі. Здійснено порівняльний аналіз ситуації на ринку праці в Україні та розвинутих країнах. Окреслено основні напрямки концепції української моделі зайнятості населення; оцінено вплив світового досвіду на її формування стосовно економіки України.

Resume

Babyak G.P., Pushkar Z.M. To the question about the conception of the Ukrainian model of population employment and the influence of world experience on its forming.

The article deals with the Ukrainian model of population employment on a modern transitional stage to the market. The comparative analysis of situation is carried out at the market of labour in Ukraine and developed countries. The main ways of the Ukrainian model conception of population employment are outlined; the influence of world experience on its forming according to the economy in Ukraine is appraised.